

De zachte hand in de sociale zekerheid

Henk Nijboer

Henk Nijboer is algemeen econoom en als promovendus verbonden aan het project 'Hervorming Sociale Zekerheid' van de Universiteit Leiden.

Hoe krijgt de overheid zzp'ers aan de arbeidsongeschiktheidsverzekering, werknemers aan de levensloopregeling, jongeren aan een pensioenplan? Henk Nijboer betoogt dat zacht paternalisme vaak uitkomst biedt: mensen sturen in de 'juiste richting, zonder hen te dwingen. Beleidsinstrumenten van dit type blijken zowel efficiënt als goedkoop.

Overheidsbemoeienis met ongezond, gevaarlijk of anderszins onverstandig gedrag van burgers staat in de belangstelling. Ook *s&d* besteedde in 2008 uitgebreid aandacht aan dit onderwerp.¹ Het debat draaide voornamelijk om de (on)wenselijkheid van hard paternalisme: burgers met harde hand ertoe verplichten zich op een bepaalde manier te gedragen. Niet-dwingende vormen van overheidsingrijpen – ook wel zacht of bevoogdend paternalisme genoemd – kregen in *s&d* nog weinig aandacht. Maar juist deze zachte instrumenten, zo zal ik in dit artikel bepleiten, hebben onmiskenbare voordelen. Bevoogdend paternalisme dat het gedrag van individuen in een bepaalde richting stuurt, maar daaraan geen verplichting verbindt, is zeer effectief gebleken op diverse beleidsterreinen, waaronder de sociale zekerheid. De beleidsinstrumenten zijn (vrijwel) kosteloos en roepen minder spanning op tussen de individuele keuzevrijheid en het verplichtende collectief dan dwingende maatregelen.

Welvaartswinst maximaliseren

Zoals Rutger Claassen in *s&d* 2008/7-8 opmerkt, zijn er voor overheidsinterventie in het leven van burgers drie grondslagen te onderscheiden: voorkomen dat iemand een ander schade toebrengt, bescherming van een persoon tegen zichzelf en verheffing van de burger.² Het beperken van schade toegebracht door individuen aan anderen, zoals bepleit door J.S. Mill (het klassiek geworden 'schadebeginsel'), kan op brede instemming rekenen. Mijn betoog richt zich op de andere twee motieven, gevallen dus waarin de overheid meent 'het beter te weten' dan het individu.³ Daarover lopen de meningen uiteen.

Als verheffing het oogmerk is, mag de overheid louter via niet-dwingende interventies ingrijpen, betoogt Claassen. Hij verbindt daar bovendien twee voorwaarden aan: deze vorm van paternalisme mag alleen plaatsvinden als die '1) ten bate is van de ontwikkeling van het vermogen van individuen om autonome keuzes te maken en 2) ten bate is van de "juiste" keuzes en alleen waar een objectieve maatstaf van juistheid voorhanden is en die keuzes sociale kansen vergroten'.⁴ Tot slot merkt hij op dat voor linkse partijen specifiek moet gelden dat vraagstukken van verheffing met sociaal-economische dimensies verbonden worden.

Deze voorwaarden vind ik, zeker als ze cumulatief worden ingezet, te stringent. Ik heb er geen bezwaar tegen als mensen een handje geholpen worden zonder dat aan de eerste vereiste is voldaan. Het vergroten van sociale kansen hoeft mijns inziens ook geen eis te zijn die aan zacht paternalisme wordt gesteld. Wel ligt het in de rede dat alleen

wordt ingegrepen als overtuigend is aangetoond dat mensen de ‘verkeerde’ keuzes maken. Bovendien moet er een alternatief voorhanden zijn, waarvan aannemelijk is dat het tot een hogere welvaart leidt.

Volgens de welvaartseconomische benadering, die ik als uitgangspunt neem voor mijn betoog, moet het doel van beleidsmakers zijn om de totale welvaart zo groot mogelijk te maken.⁵ Traditioneel wordt in de economische wetenschap aangenomen dat mensen altijd zo kiezen, dat hun eigen welvaart zo groot mogelijk is. De gedragseconomie stapt af van deze premisse en levert inzicht in de keuzeproblemen waar men zich mee geconfronteerd ziet. Mensen blijken risico’s moeilijk op waarde te kunnen schatten, zijn gevoelig voor de wijze waarop zaken worden gepresenteerd en achten zichzelf onvoldoende geëquipeerd om verstandige keuzes te maken. Burgers zijn, kortom, geen rationele, nutsmaximaliserende consumenten. Zacht paternalisme kan helpen om mensen te sturen in de richting die hun persoonlijke welvaart - en daarmee de totale maatschappelijke welvaart - vergroot.

Gedragseconomische instrumenten brengen, in tegenstelling tot belastingen en subsidies, geen of slechts beperkte economische verstoringen met zich mee. Belastingen om ‘ongewenst’ gedrag te ontmoedigen maken de belaste activiteiten duurder, gaan gepaard met welvaartsverlies en kennen ook andere nadelen. Wim Groot en Henriëtte Maassen van den Brink wezen er in hun bijdrage aan s&d bijvoorbeeld terecht op dat bij accijnzen op alcohol grote groepen matige gebruikers het gelag betalen voor de overconsumptie van een kleine groep grootverbruikers.⁶ Subsidies om goed gedrag te stimuleren kunnen marktverstoringen werken en moeten bovendien worden opgebracht via (verstoring) belastingen.

Aan regulering in de vorm van geboden en verboden kleven eveneens nadelen. Verboden hebben zeer hoge maatschappelijke kosten, wegens de beperking van de keuzevrijheid. In het uiterste geval kan iemand bij overtreding een celstraf krijgen. Alleen als de baten hoog genoeg zijn, kunnen verboden de welvaart vergroten. In de praktijk gaat het hier om maatregelen die gebaseerd zijn op het schadebeginsel, zoals misdrijven en overtredingen. Geboden worden sporadisch ook wel toegepast in het bevoogdende domein. Een voorbeeld is de verplichtstelling binnen ons pensioenstelsel. Welvaartsverlies is er in dat geval voor de groep die eigenlijk minder zou willen sparen voor zijn pensioen en meer zou willen consumeren.

Een alternatief voor dit soort harde maatregelen zijn, zoals gezegd, zacht paternalistische beleidsinstrumenten. Hieronder bespreek ik drie varianten: het aanbieden van een standaardoptie, het ‘framen’ van beleidsmaatregelen en het aanbieden van ‘commitment-mechanismes’.

Instrument 1: de standaardoptie

In de wetenschappelijke literatuur heet datgene wat gebeurt als mensen niet actief kiezen de ‘standaardoptie’. Zijn zij bijvoorbeeld automatisch wel of juist geen orgaandonor als zij hierover niets hebben vastgelegd? De standaardoptie kan zo worden ingericht dat mensen in een richting worden gestuurd die hun welvaart vergroot (‘libertair paternalisme’ wordt dit wel genoemd).⁷ Traditionele economen achten de standaardoptie niet van wezenlijk belang. Mensen zullen kiezen wat zij het liefst willen, menen zij. Empirisch onderzoek toont echter aan dat de uitgangssituatie - het referentiepunt - van grote invloed is op gemaakte keuzes. Mensen zijn wars van veranderingen. De (arbitraire)

startpositie, de status quo, heeft derhalve invloed op hun voorkeuren.⁸ Uit onderzoek blijkt dat het aantal mensen dat een orgaan doneert bij overlijden sterk samenhangt met de gekozen standaardoptie.⁹ In landen waar men standaard donor is (en men kan kiezen hiervan af te wijken) is tussen de 85 en 99% donor, terwijl in landen waar de standaard ‘geen donor’ is, slechts 4 tot 28% aangeeft zijn organen te willen afstaan. Aangezien er altijd ‘iets’ gebeurt, ook als mensen niet actief kiezen, moet die optie goed doordacht zijn – of de overheid nu bewust probeert te sturen of niet.¹⁰

Het kan de overheid zijn die de standaardoptie vaststelt, maar het kunnen ook anderen zijn, zoals cao-partijen of pensioenfondsen. De introductie van de levensloopregeling kan als voorbeeld dienen.¹¹ Men koos er destijds voor om het spreiden van inkomen en vrije tijd over de levensloop fiscaal te faciliteren met heffingskortingen en uitstel van belastingheffing. De effecten hiervan op de deelname aan de levensloopregeling lijken echter beperkt.¹² Als deelnemers aan de spaarloonregeling automatisch deelnemer van de levensloopregeling waren gemaakt - met de mogelijkheid om alleen aan de spaarloonregeling deel te nemen – hadden waarschijnlijk veel meer mensen deelgenomen aan de regeling. De standaard zou (voor deze groep) van niet-deelname zijn veranderd in deelname.¹³ Hiermee neem ik overigens niet de stelling in dat de levensloopregeling op zichzelf wenselijk is; wat ik wil betogen is dat als de overheid iets wil stimuleren, zoals het evenwichtiger verdelen van inkomen en tijd gedurende het werkzame leven, zij maar beter het meest efficiënte instrument kan gebruiken.

De overheid kan voorts een beperkt aantal keuzes toestaan om keuzestress te voorkomen. Dit gaat echter wel ten koste van de keuzevrijheid. Hetzelfde geldt, zij het in mindere mate, voor geforceerde keuzes – keuzes die mensen verplicht zijn te maken. In de discussie over orgaandonatie heeft minister Klink zich in beginsel een voorstander getoond van een dergelijk systeem, maar dit bleek juridisch en praktisch niet uitvoerbaar.¹⁴

Bedrijven hebben (gelukkig) niet de macht om standaardopties te stellen. Maar er zijn wel gerelateerde mechanismes die organisaties kunnen inzetten. Zo kan de keuze voor een bepaalde sociale verzekering worden bevorderd als een sollicitant bij het accepteren van een baan een standaardpakket aangeboden krijgt. Uit onderzoek blijkt dat dergelijke zogeheten optionele standaardopties (*elective defaults*) eveneens een positief effect hebben op het deelnamepercentage aan bijvoorbeeld pensioenregelingen.¹⁵

Instrument 2: framing

Een tweede ‘zacht’ instrument dat de overheid kan inzetten is *framing*, dat wil zeggen dat zij gedrag stuurt door haar interventies anders vorm te geven. Het anders framen van dezelfde keuzes kan tot andere beslissingen leiden.¹⁶ Een klassiek en simpel voorbeeld: een medicijn dat ‘80% kans geeft op overleven’ wordt sterk geprefereerd boven hetzelfde medicijn dat ‘20% kans geeft op overlijden’.¹⁷ Of neem de casus, in onderzoek getoetst, die draait om twee soorten vliegverzekeringen: één tegen terroristische aanslagen en één tegen alle mogelijke risico’s. Mensen bleken bereid meer te betalen voor de eerste verzekering, met de beperktere dekking.¹⁸

De vorm die de overheid kiest voor haar beleidsmaatregelen is zeer relevant als het doel is om burgers minder gebruik te laten maken van overheidsdiensten of hen bewuster te maken van de prijs. Gegeven het feit dat de overheid wil dat burgers hun gebruik van de gezondheidszorg matigen, was het bijvoorbeeld onverstandig om in het

nieuwe zorgstelsel een no-claimregeling te introduceren in plaats van een eigen risico. De resterende no-claim werd aan het eind van het jaar uitgekeerd. Zorgconsumptie leidt daardoor tot een kleinere teruggave of ‘minder winst’. Bij een eigen risico moet direct worden betaald: het verlies wordt direct gevoeld.¹⁹ Hoewel deze maatregelen op het eerste gezicht elkaars equivalent zijn, verschillen de gedragsreacties.

Ook het anders labelen van subsidies of andere inkomstenbronnen kan effect hebben op het gedrag van burgers. Aangetoond is dat het systeem van kinderbijslag ertoe leidt dat mensen (relatief) meer geld uitgeven aan hun kinderen.²⁰ De Wet op de Arbeidsongeschiktheid en de Algemene Bijstandswet omdopen in de Wet Werk en Inkomen naar Arbeidsvermogen respectievelijk de Wet Werk en Bijstand kan helpen om de focus te verleggen naar de activerende (in plaats van naar de verzekerende) functie van de betreffende regelingen. Langs dezelfde lijn liggen de voorstellen van de commissie-Bakker voor het instellen van een ‘werkbudget’.²¹ Een voorbeeld uit een andere categorie: het is niet onaannemelijk dat mensen meer geld zullen storten op hun levenslooptekening als hun eindejaarsbonus wordt gelabeld als ‘bijdrage aan de levenslooptekening’. Timing speelt ook een rol: inkomen dat eenmalig of onverwacht wordt uitgekeerd, wordt gemakkelijker opzijgezet in levenslooptekening- of spaarregelingen dan maandelijks inkomen.²²

Instrument 3: commitment-mechanismes

Een derde instrument dat ingezet kan worden is het aanbieden van ‘commitment-mechanismes’. Soms weten mensen van zichzelf dat ze de verleiding van genot op korte termijn niet kunnen weerstaan. Het nemen van consistente beslissingen in de tijd blijkt lastig.²³ Mensen kiezen veel vaker ‘€100 vandaag’ boven ‘€110 morgen’ dan ‘€100 over 30 dagen’ boven ‘€110 over 31 dagen’, terwijl het tijdsverschil in beide varianten identiek is (één dag). De discontovoet lijkt in de tijd af te nemen. Dit verschijnsel doet zich in het dagelijks leven regelmatig voor: wie stelt er niet het schrijven van dat paper of het schoonmaken van zijn huis tot het laatste moment uit? En welke verstokte roker denkt niet: ‘Deze ene sigaret maakt het verschil niet, maar morgen stop ik er écht mee.’

Deze inconsistentie in het waarderen van beslissingen in de tijd is een belangrijke reden voor de (paternalistische) verplichtstelling van pensioensparen.²⁴ Een derde van de Nederlanders vreest te weinig zelfdiscipline te hebben om voldoende te sparen voor zijn ouderdomsvoorziening. Zij willen zich als Odysseus laten vastbinden aan de mast. Slechts 12% zou wel zelf willen kiezen. Zelfs bij zeer eenvoudige beslissingen blijkt het al moeilijk van tevoren te bepalen wat men over een aantal weken wil, laat staan dat mensen makkelijk kunnen kiezen tussen ingewikkelde (financiële) producten, waarbij grote onzekerheden een rol spelen en planning op de lange termijn geboden is. Voor beslissingen die een grote impact hebben op de lange termijn, zoals verzekeringen tegen sociale risico’s, moeten de consequenties van deze inschattingsproblemen niet worden onderschat.

Commitment-mechanismes kunnen in dit soort gevallen uitkomst bieden. Zo zijn er sportscholen waar mensen moeten betalen als ze niet komen. Vaker gebeurt het echter dat sportscholen gebruikmaken van de zelfoverschatting van mensen (en van de verliesaversie om elke keer te betalen) door dure abonnementen te verkopen.²⁵ Een van de bekendste voorbeelden van het aanbieden van dit mechanisme in de sociale zekerheid komt van de onderzoekers Thaler en Benartzi.²⁶ Nadat werknemers van drie bedrijven waren geïnformeerd over hun (te) beperkte pensioenopbouw, werd hun de mogelijkheid

geboden om een deel van hun toekomstige salarisverhogingen in te zetten voor pensioenverzekeringen. Deelnemers zouden deze keuze te allen tijde weer ongedaan kunnen maken. Door dit aanbod werden vier gedragseconomische 'afwijkingen' (deels) ondervangen. Ten eerste onvolledige of beperkte kennis: door informatie te verschaffen, werd deze verminderd. Ten tweede uitstelgedrag: er wordt nu een afspraak gemaakt voor de toekomst. Ten derde inconsistente tijdspreferenties: men legt zich nu vast om vanaf volgend jaar te sparen. Tot slot (nominale) verliesaversie: door loonsverhogingen in te zetten, voelen mensen netto geen achteruitgang. De resultaten waren verbluffend: het pensioensparen nam enorm toe binnen de groep die was benaderd, niet alleen op de korte, maar ook - en zelfs nog meer - op de middellange termijn.

Wat ook kan helpen is het maximeren van het aantal keuzemogelijkheden. Onderzoek toont aan dat als mensen uit 24 soorten jam kunnen kiezen, zij een stuk minder kopen dan wanneer zij de keuze hebben uit zes soorten.²⁷ In het pensioendomein speelt een soortgelijk effect.²⁸ Het aanbieden van een beperkt aantal keuzemogelijkheden kan keuzestress doen afnemen en het kan ervoor zorgen dat mensen bewuster een keuze maken.²⁹

Commitment-mechanismes bieden ook mogelijkheden voor de groeiende groep zzp'ers (zelfstandigen zonder personeel). Zij zijn slechts beperkt verzekerd voor sociale risico's als arbeidsongeschiktheid, werkloosheid en ouderdom. Het is niet aannemelijk dat dit enkel het gevolg is van een beperktere voorkeur van deze groep voor dergelijke verzekeringen.

Conclusie: bezwaren en mogelijkheden

'Zacht' ingrijpen door de overheid is niet zonder bezwaren. Mensen vinden het vaak zelf al moeilijk om vast te stellen wat ze echt willen; voor beleidsmakers is dat nog vele malen ingewikkelder. Economen zijn geneigd te kijken naar feitelijk waargenomen gedrag en dat gelijk te stellen aan de 'ware preferenties'. Anderen hechten meer waarde aan verklaarde voorkeuren (*stated preferences*).³⁰ Onproblematisch is dat laatste niet. Want in hoeverre moet 'spijt' worden gehonoreerd als in het verleden niet gehandeld is overeenkomstig de huidige preferenties? Iemand kan met weemoed zeggen dat hij eerder harder had moeten werken, zodat hij nu vrij was geweest, maar blijkbaar hechtte hij toen meer waarde aan gelummel. En wie bepaalt of mijn toekomstige geluk zwaarder gewogen moet worden dan mijn huidige keuzes lijken te impliceren?³¹ Weten politici echt beter wat goed is voor de mensen dan die mensen zelf?

Bij het ontwerpen van bevoogdende beleidsmaatregelen kunnen politici gebukt gaan onder dezelfde consistentieproblemen als individuele burgers. Als menselijk falen wordt verruild voor overheidsfalen, belanden we dan niet van de regen in de drup? Daar komt bij dat het vormgeven van standaardopties, het framen van regelingen of het aanbieden van commitment-mechanismes grote negatieve effecten zal hebben, indien politici de verleiding niet kunnen weerstaan om deze krachtige instrumenten aan te wenden voor persoonlijke in plaats van maatschappelijke doeleinden.³²

Ook is er nog het risico om op een hellend vlak te belanden. Welke keuzes gelden als verkeerd en wie beoordeelt dat? De onderzoekers Loewenstein en Haisly komen met een imperfecte doch pragmatische oplossing: zacht paternalisme zou alleen gebruikt mogen worden als er sprake is van dominantie (dat wil zeggen: algemene waarheden, zoals dat mensen liever meer geld hebben dan minder en dat ze liever minder dan meer

rente over hun leningen betalen), van overduidelijke, negatieve uitkomsten van gedrag of van zelfgekozen doelen voor de lange termijn (zoals stoppen met roken of sparen voor de oude dag).³³

Al met al zijn dit flink wat bedenkingen tegen het gebruik van gedragseconomische instrumenten in beleid. De kosten en baten moeten dus goed tegen elkaar worden afgewogen, voordat tot implementatie wordt overgegaan.³⁴

Kansen zijn er te over. In dit artikel ben ik voornamelijk ingegaan op voorbeelden uit mijn expertisegebied, de sociale zekerheid. Maar ook in andere domeinen kunnen de beschreven beleidsinstrumenten worden ingezet. Gezondheid kan worden gestimuleerd door in kantines gezondere producten (als standaardoptie) een prominentere plaats te geven dan ongezonde. Verslavingen kunnen effectiever worden bestreden. Het dagelijks belonen van afkickende drugsverslaafden blijkt een effectief hulpmiddel, zelfs als de beloning relatief klein is.³⁵ Casino's bieden gokkers ook nu al een commitment-mechanisme aan: zij kunnen vrijwillig op voorhand hun bezoeken per maand of per jaar maximeren. Ongewenste zwangerschappen kunnen wellicht worden voorkomen als huisartsen jongeren standaard uitnodigen voor een gesprek, waarin ze het gebruik van voorbehoedsmiddelen bespreken en deze ook aanbieden. En wat de kwestie van orgaandonatie betreft, die in dit artikel diverse malen aan bod kwam: het gebruik van een andere standaardoptie dan de huidige zou ertoe kunnen leiden dat meer donororganen beschikbaar komen. Het is in dit verband erg jammer dat minister Klink het advies van de commissie-Ter Louw naast zich neer heeft gelegd.³⁶

Sturing op basis van zacht paternalisme vereist overtuigend bewijs van het falen van mensen in het zelfstandig maken van keuzes. Op diverse terreinen binnen de sociale zekerheid – waaronder het zelfstandig sparen voor pensioen, het verzekeren tegen en inschatten van risico's – is dergelijk falen via wetenschappelijk onderzoek helder aangetoond. Gedragseconomische inzichten bieden sterke argumenten en tal van mogelijkheden om gedrag in de 'juiste' richting te sturen. Het is nu zaak deze in de praktijk te testen - via beleidsexperimenten - en verder vorm te geven.³⁷

¹ In *s&d* verscheen vorig jaar het vierluik 'Om de bestwil van de burger'. Deel i 'Overheid & opvoeding' werd gepubliceerd in *s&d* 2008/3; deel ii 'Gezond leven' in *s&d* 2008/5, deel iii 'Seks & samenleving' in *s&d* 2008/6 en deel iv 'Slot' in *s&d* 2008/7-8.

² R. Claassen (2008), 'Vrijzinnig waar mogelijk, moralistisch waar nodig', in: *s&d* 2008/7-8, p. 70-78.

³ Het 'beter weten' kan overigens ook zijn oorsprong hebben in het niet beschikken over volledige informatie; een criterium dat Groot en Maassen van den Brink hanteren in hun bijdrage aan de *s&d*-themaserie. Zie W. Groot en H. Maassen van den Brink (2008), *Begrenzen, prikkelen, handhaven. Over preventie van ongezond gedrag*, in: *s&d* 2008/5.

⁴ R. Claassen (2008; zie noot 2), p. 76.

⁵ Overigens kunnen politici binnen dit denkkader wel waarde toekennen aan de wenselijkheid van autonomie en sociale gelijkheid.

⁶ W. Groot en H. Maassen van den Brink (2008; zie noot 3), p. 10-13.

⁷ C.R. Sunstein en R.H. Thaler (2003), *Libertarian paternalism is not an oxymoron*, AEI-Brookings Joint Center for Regulatory Studies, working paper, 03-2. Overigens komen ook andere benamingen wel voor, zoals 'benign paternalism', 'asymmetric paternalism' en de door Labour-politici gebruikte term 'supported choice'. Zie D.J. Benjamin en D.I. Laibson (2003), *Good policies for bad governments. Behavioral political economy* (conferentiebijdrage d.d. juni 2003); C. Camerer et al. (2003), 'Regulation for

conservatives. Behavioral economics and the case for asymmetric paternalism', in: *University of Pennsylvania Law Review*, 151(121), 1211-1254; M. Hurenkamp en M. Kremer, 'De spanning tussen keuzevrijheid en tevredenheid', in: M. Hurenkamp en M. Kremer (2005), *Vrijheid verplicht. Over tevredenheid en de grenzen van keuzevrijheid. Jaarboek Tijdschrift voor Sociale Vraagstukken*, Amsterdam: Van Gennep.

⁸ W. Samuelson en R. Zeckhauser (1988), 'Status quo bias in decision making', in: *Journal of Risk and Uncertainty*, 1, 7-59.

⁹ E.J. Johnson en D. Goldstein (2003), 'Do default save lives?', in: *Science*, 302(5649), 1338-1339.

¹⁰ Het empirisch bewijs voor het sturende effect van standaardopties is zeer overtuigend, zie bijvoorbeeld E.J. Johnson en D. Goldstein (ibid.); S. DellaVigna (2007), 'Psychology and economics. Evidence from the field', zie <http://www.econ.berkeley.edu>; H. Cronqvist en R.H. Thaler (2004), 'Design choices in privatized social-security systems. Learning from the Swedish experience', in: *American Economic Review*, 94(2), 424-428; R.H. Thaler en S. Benartzi (2004), 'Save more tomorrow. Using behavioral economics to increase employee saving', in: *Journal of Political Economy*, 112(1), 164-187.

¹¹ P. Kooreman en H. Prast (2007), 'What does behavioral economics mean for policy? Challenges to savings and health policies in the Netherlands', Netspar Panel Papers, 2.

¹² Zie L. Kösters (2007), 'Levensloop vooral voor hoogopgeleiden', Sociaaleconomische trends, 2e kwartaal 2007, Centraal Bureau voor de Statistiek, 12-15. Hierin wordt becijferd dat in 2006 slechts 5,5% van de werknemers deelnam aan de levenslooplegeling, tegen een deelnamepercentage van 43% aan de spaarloonregeling.

¹³ Zie voor een analyse van de rol van de overheid bij individuele spaarsystemen in de sociale zekerheid H. Nijboer (2007), 'De rol van de overheid bij individuele spaarsystemen in de sociale zekerheid', in C.L.J. Caminada et al. (red.) *Belasting met beleid*, Den Haag: Sdu, 87-103.

¹⁴ Dit zei minister Klink in het tv-programma NOVA d.d. 16 juni 2008.

¹⁵ J. Beshears et al. (2007), *The importance of default options for retirement saving outcomes. Evidence from the United States*, gepresenteerd bij de Netspar Pension Workshop, 25 juni 2007, Den Haag.

¹⁶ D. Kahneman en A. Tversky (1979), 'Prospect theory. An analysis of decision under risk', in: *Econometrica*, 47(2), 263-292.

¹⁷ M. Rabin (1998), 'Psychology and economics', in: *Journal of Economic Literature*, 36(1), p. 11-46.

¹⁸ E.J. Johnson et al. (1993), 'Framing, probability distortions, and insurance decisions', in: *Journal of Risk and Uncertainty*, 7, 35-51.

¹⁹ F.M. Bakker et al. (2004), 'Deductibles in health insurance. Can the actuarially fair premium reduction exceed the deductible?', in: *Health Policy*, 53, 125-143. De auteurs laten zien dat de reacties op een eigen risico in de zorgverzekeringen zo groot kunnen zijn, dat het voor een verzekeraar bedrijfseconomisch verstandig kan zijn op de verzekering een grotere korting te geven dan de omvang van het eigen risico.

²⁰ P. Kooreman (2000), 'The labeling effect of a child benefit system', in: *American Economic Review*, 90(3), 571-583.

²¹ Ook zou de werkloosheidsverzekering kunnen worden veranderd in een 'zoeksubsidie voor een periode tussen twee banen'.

²² P. Kooreman (2008), *Labeling and default effects in an employee savings scheme*, gepresenteerd bij de Netspar Pension Workshop Aging Insured, Utrecht, 31 januari 2008.

²³ S. Frederick et al. (2002), 'Time discounting and time preference. A critical review', in: *Journal of Economic Literature*, XL, 351-401.

²⁴ P.J.A. van Els et al. (2007), 'Why mandatory retirement saving?', in S.G. van der Lecq and O.W. Steenbeek (red.), *Costs and benefits of collective pension systems*, Berlin: Springer, 159-186.

²⁵ Zie voor een prachtige economische analyse van dit fenomeen het artikel 'Paying not to go to the gym' van S. DellaVigna en U. Malmendier (2006) in *American Economic Review*, 96(3), 694-719.

²⁶ R.H. Thaler en S. Benartzi (2004; zie noot 10).

²⁷ S.S. Iyengar en M.R. Lepper (2000), 'When choice is demotivating. Can one desire too much of a good thing?', in: *Journal of Personality and Social Psychology*, 79(6), 995-1006.

²⁸ H. Cronqvist en R.H. Thaler (2004; zie noot 10). De Zweden konden in dit onderzoek kiezen uit 456 investeringsfondsen, maar zij bleven veelal bij de standaardoptie. Ook na drie jaar presteerden de zelf gekozen fondsen slechter dan de (zorgvuldig voorbereide) standaardoptie.

²⁹ J.J. Choi et al. (2006), *Reducing the complexity costs of 401(k) participation through quick enrollment*, *nber working paper*, nr. 11979.

³⁰ Voor een uitgebreide analyse van de verschillen tussen verklaarde en normatieve preferenties, zie J. Beshears et al., 'How are preferences revealed?', in: *Journal of Public Economics*, 92(8-9), 1787-1794.

³¹ G. Whitman (2006), 'Against the new paternalism, internalities and the economics of self-control', in: *Policy Analysis*, 563, 1-16.

³² D.G. Whitman en M.J. Rizzo (2007), 'Paternalist slopes', in: *NYU Journal of Law and Liberty*, 2, 411-443.

³³ G. Loewenstein en E. Haisly (2008), 'The economist as therapist', te verschijnen in: A. Caplin en A. Schotter (red.), *Perspectives on the future of economics. Positive and normative foundations*, Oxford: Oxford University Press.

³⁴ Zie bijvoorbeeld Kooreman en Prast (2007; zie noot 11) en Camerer et al. (2003; zie noot 7).

³⁵ G. Loewenstein en E. Haisly (2008; zie noot 33).

³⁶ In het *Masterplan orgaandonatie. De vrijblijvendheid voorbij* dat werd gepresenteerd op 11 juni 2008 breekt de Coördinatiegroep Orgaandonatie (onder voorzitterschap van Jan Terlouw) een lans voor een systeem waarin iedereen die geen bezwaar maakt automatisch orgaandonor is.

³⁷ Ik bedank Johan van Gilst, Simon den Haak, Elze 't Hart, Ferry Koster voor hun nuttige commentaar op een eerdere versie van dit artikel.